

Mariya Rohozha

Candidate of Sciences in History,

Associate Professor of the Department of History of Ukraine,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9545-830X>

Bibliographic Description of the Article: Rohozha M. (2022) Collective farm house is a laboratory - stage on the way of research development. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 27, 31-36. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Rohozha

COLLECTIVE FARM HOUSE IS A LABORATORY - STAGE ON THE WAY OF RESEARCH DEVELOPMENT

Abstract. Purpose. *The prerequisites for the creation, process of creation, staffing and management of the activities of the collective farm house-laboratory as a stage on the way of the development of research work in a separate farm of agrarian direction are analyzed; her works in the horticultural direction, as well as the impact of the collision of a personal nature.*

Scientific novelty. *The article, based on methodological approaches using the principles and methods of historical research, reproduces the progressive process of creation, organization and content of the work of a collective farm house-laboratory in a separate agricultural artel.*

Conclusion. *The article, based on methodological approaches using the principles and methods of historical research, reproduces the gradual process of creation, organization and content of the work of a collective farm house-laboratory in a separate agricultural parcel. The assertion that the direct activity of its head (P.V. Makarenko) and the team of the garden brigade was ensured through a system of consistent management decisions and executive activities on the lands of the collective farm named after Stalin created a production unit (an orchard, a greenhouse and an apiary) in the integral structure of the economy.*

The effectiveness of the brigade in horticulture and the production of garden crop seeds was emphasized. The realization of the results of the work of the gardening brigade made a significant contribution to the financial situation of the collective farm. The personal qualities of the leader P. V. Makarenko ensured the effectiveness of the work of the brigade. But the manager's active activity, principledness and ability to achieve set goals were not always understood. Insinuations about his past and complaints about demandingness and principledness in evaluating the work of the collective farm and machine-tractor station began. Eventually, a series of denunciations led to his arrest and conviction. The house-laboratory fulfilled its task as a stage, created the prerequisites for the organization of the next varietal research station on the basis of the collective farm.

Key words: *House-laboratory, experimental work, horticulture direction, P.V. Makarenko, effectiveness.*

Марія Рогожа

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9545-830X>

«... як дивитися вперед, не втрачаючи пам'яті...»

Володимир Єрмоленко, філософ

Бібліографічний опис для цитування: Рогожа М. Колгоспна хата-лабораторія – етап на шляху розвитку дослідництва. *Український селянин*. 2022. Вип. 27. С. 31-36. doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Rohozha

КОЛГОСПНА ХАТА-ЛАБОРАТОРІЯ – ЕТАП НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦТВА

Анотація. Мета: *провести аналіз обставин і передумов створення колгоспної хати-лабораторії, її генезису (с. Дзензелівка Маньківського р-ну Київської обл.), ролі П. Макаренка в її становленні й організації результативної роботи у галузі садівництва та городництва, відносин із керівництвом к-пу ім. Сталіна; її ефективності та реорганізації у сортовипробувальну ділянку.*

Наукова новизна. *У статті, ґрунтованій на методологічних підходах із використанням принципів і методів історичного дослідження, відтворено поступальний процес створення, організації та наповнення змістом роботи колгоспної хати-лабораторії в окремій сільгоспартелі.*

Висновки. *Обґрунтовано твердження про те, що безпосередньо діяльність її очільника (П. Макаренка) та колективу садово-городньої бригади забезпечили через систему послідовних управлінських рішень і виконавської діяльності на землях к-пу ім. Сталіна створення виробничого підрозділу (плодовий сад, парникове господарство та пасіку) у цілісній структурі господарства. Наголошено на результативності діяльності бригади у садівництві та виробництві насіння городніх культур. Реалізація результатів роботи садово-городньої бригади зробила істотний внесок у фінансове становище колгоспу. Особисті якості керівника П. Макаренка забезпечували результативність роботи бригади. Мали місце інсценуації щодо його минулого та скарги на вимогливість і принциповість в оцінці роботи колгоспу та МТС. Зрештою, серія доносів спричинила його арешт й засудження. Хата-лабораторія виконала своє завдання як етап, створила передумови для організації у наступному сортодослідній ділянці на базі колгоспу.*

Ключові слова: *хата-лабораторія, дослідна справа, садово-городній напрям, П. Макаренко, результативність.*

Постановка проблеми. Окреслюючи коло досліджень щодо явища «колгоспна хата-лабораторія», варто наголосити на тому, що в своїй основі дослідницька справа як соціокультурне явище у сільському господарстві на українських землях мала давнє та відоме підґрунтя. Зауважимо, що значною мірою воно достатньо послідовно вивчалось та продовжує досліджуватися, що характерно для останнього періоду осмислення історії аграрної науки. Після жовтневого перевороту 1917 р. та початку радянської доби існували тенденції щодо збереження попередніх напрацювань. Однак ставлення до «старих спеціалістів» сільського господарства та їхніх наукових результатів формувалося із урахуванням ідеологічних підходів. Крім того, часті структурні зміни та реорганізації тих наукових установ об'єктивно створили через їх зменшення кадрові проблеми й унеможливили отримання необхідних нових знань для істотного підвищення врожайності зернових і технічних культур. Водночас, взятий, починаючи з 1928 р., курс на створення колективних селянських і радянських господарств передбачав максимально швидке підвищення виробництва продукції. В тогочасних реаліях створення колгоспних хат-лабораторій вважали важливим етапом інтенсифікації виробництва у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті порушеної проблеми історіографія достатньо багата. Водночас, вона має часові параметри, умовно розділені часовими межами до набуття Україною незалежності та після нього. На наш погляд, одним із найперших документів, який стосувався науки та її розвитку, став Закон, підписаний Гетьманом Української Держави П. Скоропадським¹. Окреме місце та значення для розвитку науки, як і її організаційні та змістові завдання й унормовуючі документи у сільському господарстві відведено Сільськогосподарському вченому комітетові². Безпосередньо організація, структура, організаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності колгоспної хати-лабораторії, як і мотивацію необхідності її ство-

рення, викладено у поглядах другого секретаря ЦК КП(б) України П. Постишева (1887–1939)³. Перший досвід її роботи узагальнив працівник НКЗС України Ю. Гомон⁴. Узагальнене розуміння місця хати-лабораторії у контексті цілісного осмислення колгоспної дослідної справи та її нормативно-правового забезпечення подано в унікальному за своїм наповненням і хронологією розміщення у спеціальному збірнику⁵. Лише після набуття Україною незалежності з'явилися ідеологічно незаангажовані, з використанням відкритих джерел, праці В. Вергунова⁶, С. Коваленко⁷, Н. Щebetюк⁸.

Автор статті ставить за мету провести аналіз обставин і передумов створення колгоспної хати-лабораторії, її генезису (с. Дзензелівка Маньківського р-ну Київської обл.), ролі П. Макаренка в її становленні й організації результативної роботи у галузі садівництва та городництва, відносин із керівництвом к-пу ім. Сталіна; її ефективності та реорганізації у сортовипробувальну дільницю.

Виклад основного матеріалу. Перед політичним керівництвом України категорично було поставлено завдання у найкоротші строки досягнути, незважаючи на істотне зменшення кількості робочих рук у сільській місцевості, максимально високих врожаїв зернових і технічних культур, придатних для експорту за кордон. Вони виступали істотним еквівалентом торгівлі, а виручені кошти активно вкладалися у придбання обладнання, машин, механізмів відповідно до проголошеного курсу на індустріалізацію (політичне рішення XIV з'їзду РКП(б) (1925). З погляду сьогодення він сприйнятий як форсований процес будівництва підприємств важкої та легкої промисловості. Населення України було втягнуто в «індустріальний бум», який потребував значних обсягів як харчових продуктів, та і зерна на експорт. Селяни, таким чином, ставали заручниками процесу перетворень. Створення важкої індустрії та електрифікація країни оголошувалися «...кровною справою селян», а сільське господарство – «... базою для індустріалізації»⁹.

1 Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 14. Спр. 436. Арк. 16.

2 ЦДАГО України. Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 20.

3 Про організацію та роботу хат-лабораторій. Постанова Народного комісаріату земельних справ УСРР від 16 квітня 1934 г. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6493. Арк. 1-3.; Хата-лабораторія. Орган Наркомзему України. Харків: Держсільгоспвидав, березень 1935. № 1. 55 с.

4 Гомон Ю. Реконструкція сільськогосподарської дослідної справи на Україні. *Спеціаліст сільського господарства України*. 1930. № 5-6. С. 33–37.

5 Колгоспна дослідна справа в УСРР/УРСР у 1934–1956 роках: зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, ЦДАВО, ЦДАГО України. Укл.: В.А. Вергунов, Н.П. Коваленко, В.І. Кучер та ін. Київ: «Наш формат», 2016. 460 с.

6 Вергунов В. Колгоспна дослідна справа: з історії виникнення. *Історія української науки на межі тисячоліть*. 2007. Вип. 32. С. 21–33.; Вергунов В. *Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект*. ННСГБ НААН. Київ: Аграрна наука. 2012. 416 с.

7 Коваленко С. Научно-организационная деятельность Сельскохозяйственного комитета Украины (1918-1927) по координации отраслевых исследований. *Историко-биологические исследования*. Москва: ФГБУН «Институт истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова». 2012. Вып. 3. Т. 4. С. 64–78.

8 Щebetюк Н. Організація сільськогосподарської дослідної справи наприкінці 20-х–початку 30-х рр. XX ст. в Україні: пошук форм і методів. Наукові і технічні досягнення минулого. *Питання історії науки і техніки*. 2016. Вип. 4. С. 10–16.

9 Вергунов В. *Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні*. У трьох частинах. НААН, Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ: Аграрна наука. Ч. II: Науково-організаційні засади функціонування сільськогосподарської дослідної справи на теренах України (друга половина XIX – початок XXI ст.). 2018. С. 144 – 145.

Оглядаючи в історичній ретроспективі розвиток сільськогосподарського виробництва України після колективізації, варто відзначити протиріччя у підходах щодо періодів впливу на нього різних чинників у часово-просторовому континуумі. Перший період впливу був пов'язаний з продовженням супроводу аграрного виробництва вченими, створенням галузевої науки, тобто, сільськогосподарської академії з відповідними структурами – науково-дослідними інститутами. Він тривав до 1935 р.; другий – від 1935 р. – позначений послідовними діями, спрямованими на зміну орієнтирів «зверху». Наголос робився на підтримці виробництва через розвиток науки на місцях, у т. з. хатах-лабораторіях. Отже, йшлося про дослідну справу в колгоспах, її виникнення, становлення й подальший розвиток наукової творчості мас.

Зрозуміло, що у просторі, створеному засобами монополізованого ідеологічного впливу правлячої партії, до феномену колгоспної хати-лабораторії було звернено особливу увагу. Зокрема, було створено та забезпечено щомісячний випуск журналу «Хата-лабораторія», заявленого як орган Народного комісаріату земельних справ України. Він видавався у спеціально створеному для публікації науково-популярних матеріалів із колгоспної дослідної справи видавництва – Держсільгоспвидав (Харків).

У його першому номері наявна передмова відповідного спрямування, підготовлена П. Поштишевим, тому, на нашу думку, є всі підстави вважати його «політичним батьком» створення хат-лабораторій. Після знайомства із заявленими намірами, зазначеними в передмові до першого числа видання «Хата-лабораторія», вважаємо, що виявлена ним ініціатива мала політичний, економічний та соціальний складники. Узагальнений аналіз згаданих вище компонентів дав усі підстави для висловлення обгрунтованого припущення, що створення хат-лабораторій у структурі колгоспного виробництва мало на меті їхню утилітарність, тобто, напрями їх діяльності були утилітарними. Водночас, їх створення у тогочасній Україні збіглося у часі з тенденцією залучення до активної участі у виробництві зерна та іншої продукції сільського господарства широких мас колективізованого селянства. Зважаючи на це, Народний комісар земельних справ УСРР у вітальному слові першого числа щомісячного часопису «Хата-лабораторія» писав: «Вперше в історії наукові дослідження проводяться не тільки «з приводу і навколо села», а безпосередньо в самому селі, силами самого колгоспного селянства...»¹⁰.

Твердження про утилітарний характер діяльності хат-лабораторій переконливо ілюструється локалізацією, організацією та кадровим забезпеченням роботи хати-лабораторії с. Дзензелівка

(нині – у складі Маньківської селищної громади Уманського району). Найбільш переконливим аргументом щодо вибору локації для хати-лабораторії серед населених пунктів Маньківського району став, на нашу думку, ґрунтово-кліматичний чинник. Типовим ґрунтом для с. Дзензелівка є чорнозем, а також темно-сірі підзолисті ґрунти. З півночі та північного заходу село оточують листяні ліси. Загалом село розташоване на вододілі, між ярами, що створювало відповідний мікроклімат.

Для організації роботи хати-лабораторії використали, як і вимагалось, добротне домоволодіння господаря, який підпав під кампанію розкуркулення. Воно відповідало тим вимогам, які були рекомендовані владними структурами, оскільки це був просторий і світлий будинок на 2-3 кімнати, біля контори колективного господарства. Поряд – дослідна ділянка в межах 0,5-1 га площі для ведення дослідів з вивчення нових культур (наприклад, з метою інтродукції в сівозміну при отриманні перспективних результатів).

Для проведення різного роду аналізів хату-лабораторію передбачалося обладнати приладами спеціального призначення: 1) аналітичні та технічні ваги, лупа-штатив, 2) різні лупи; 3) спеціальних бури для взяття зразків ґрунту для аналізів; 4) спеціальні алюмінієві бачки для проб ґрунту (визначення вмісту волиги); 5) прилад для визначення схожості зерна; 6) таблиці норм і особливостей зерна; 7) таблиці хімічного складу різних рослин; 8) прилад для визначення мучнистості зерна; 9) сита п'яти-ярусні для зерна; 10) універсальний індикатор для визначення кислотності ґрунтів (прилад Міхаеліса); 11) проєкційний ліхтар з набором діапозитивів; 12) сушильна шафа; 13) ареометр; 14) центрифуга з набором необхідного обладнання та реактивів для аналізу молокопродуктів (за наявності молочно-товарних ферм); 15) прилад (Маркусона) для визначення вмісту водивпродуктах сільського господарства; 16) примус (як нагрівач); 17) набір лабораторного посуду; 18) набір необхідних реактивів; 19) ветеринарна аптечка з набором ветобладнання; 20) набір садового реманенту; 21) обладнання для метеорологічних спостережень¹¹. Ці заходи невідкладно мали здійснити місцеві органи влади відповідно до постанови Народного комісаріату земельних справ № 188 від 29 квітня 1934 р. «Про організацію та роботу хат-лабораторій».

Коли постало питання практичної реалізації урядового документа, то на засіданні правління к-пу ім. Сталіна вирішили призначити Прокопа Васильовича Макаренка (1899 – 1977) завідувачем хати-лабораторії, а лаборантом – Воловодюка Григорія Івановича, який впродовж тривалого

¹⁰ Хата-лабораторія. Орган Наркомзему України. Харків: Держсільгоспвидав, березень 1935. № 1. С. 1.

¹¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6493. Арк. 2.

часу працював на цій посаді. Вибір не був випадковим. П. Макаренко мав необхідний рівень освітньої підготовки та значний досвід практичної роботи. Був стійкий у переконаннях, характер мав вимогливий і принциповий, послідовний у виконанні дорученої справи. Ґрунтовний аналіз матеріалів Слідчої справи, заведеної на нього за наклепом за ст. 54, ч.10 КК УРСР¹², дає нам підстави говорити про його належність до особливої категорії людей. Екстраполюючи його особистісне, зауважимо, що люди такого психотипу здатні не тільки зрозуміти суспільну потребу в новаціях, більше того – бачити її істинну суть і механізми впровадження, і найголовніше, – зримо уявляють майбутні наслідки та їх значення для людей.

До початку колективізації та вступу до місцевого колгоспу, тобто у 1926 – 1929 рр. П. Макаренко працював садівником у місцевому ошадно-позичковому товаристві, створеному 1895 р.). До колгоспу вступив у 1929 р.¹³. Товариство мало у своїй власності землю із садом, тому серед інших видів діяльності займалося поширенням серед населення округи кращих сортів плодкових дерев, оскільки воно мало свої шкільки, вирощувало сіянці, вело прививку та щеплення, продавало щепи яблунь, груш, слив. Доглядав його впродовж чотирьох років, набув досвіду, експериментував зі способами щеплення та окулірування (як окремого методу щеплення: літнє – «сплячим вічком» і весняне – «пророслим вічком»), займався підбором насіння, сіянців для цих видів робіт. Праця у садівництві сприяла П. Макаренку в набутті досвіду та вдосконаленню навичок роботи із садивним матеріалом та парниковим господарством, і з колективом садово-городньої бригади. Однак сталося як сталося: «Колективізація сільського господарства... досить швидко привела до руйнації кооперативної системи. Її «реорганізація» розпочалася наприкінці 1929 року». Садові площі та парникове господарство стали структурним підрозділом сільгоспартілі ім. Сталіна.

На одному із чергових засідань правління, а людиною він був активною й ініціативною, П. Макаренко вніс пропозицію, враховуючи можливості, які відкриває створення хати-лабораторії, про створення садово-городнього напрямку в загальній господарсько-виробничій структурі артіль (як відповідного вимозі масово-дослідницької та винахідницької роботи). Крім того, зробив її економічне обґрунтування та наголосив, що основу для такого напрямку роботи складе сад ошадно-позичкового товариства, його шкільки та парники. Правління дало згоду. Отже, П. Макаренко – людина ініціативна, активна та готова до роботи, отримав для реалізації задуму декілька істотних переваг: був колектив садово-городньої бригади, виділено відповідні пло-

щі під пропозицію розширення саду, придбано інвентар (як додаток до наявного в хаті-лабораторії), площу під розплідник плодкових дерев і кущів, нарешті – кошти для закупівлі садивного матеріалу, властивого південним частинам України (наприклад, винограду з Одещини, персиків). Окремо варто наголосити на створенні пасіки як додаткового чинника підвищення врожайності плодкових дерев і кущів (бджоли як додаткові запилювачі).

Тобто, було здійснено перші кроки у становленні наукових знань у садівництві не тільки с. Дзензелівка, але і всієї Маньківщини, оскільки це гідний приклад, і він, на нашу думку, вартий був наслідування. І таке використання досвіду мало місце в історії району. Так, упродовж 1934 – 1935 рр. було висаджено сад у с. Красноставка з ягідником й овочевою ділянкою на 20 га (ділянка була схилом орієнтована на південь і захищена від північних вітрів).

Ще на початку 1930 р. Прокопом Васильовичем було організовано та проведено курси для садоводів і членів садово-городньої бригади, оскільки попереду передбачалися клопіткі та відповідальні роботи. Про складність роботи в саду місцевий краєзнавець Ю. Дудник писав: «Окуліровка (щеплення очок) дичок – одна із найвідповідальніших і трудомістких робіт. Звичайна норма щеплення – 600 дичок за день. Прокіп Васильович прищеплює півтори тисячі дичок, його дружина Марія Михайлівна – тисячу»¹⁴. Ці цифри – переконливе свідчення відданості П. Макаренка справі всього його життя та професійності.

Вже восени 1930 р. бригадою було висаджено сад площею 10,3 га, що стало результатом спільної роботи Прокопа Васильовича та садово-городньої бригади. Було запроваджено культуру вирощення і використання яблуні наступних сортів: Папіровка, Астраханське червоне, Антонівка, Пепінка литовська, Апорт, Ренет ландсбернський, Пармен зимовий золотий, Ренет Баумана, Ренет курський, Штеттінське червоне, Бельфлер, Бойкен, Зелене Вуда тощо; груші – Ільїнка, Лимонка; вишні – Гріот український, Лотівка (Лутовка). Крім того, продовж 1930-1935 р. було посаджено смородини 6 га, малини 1 га, агрусу 1 га, полуниці 1,5 га. Перший рік роботи показав, що пропозиція садовода П. Макаренка стосовно садівництва реальна, варта уваги та подальшого розвитку. Важливо наголосити, що у наступні роки відбувалося приростання площі саду: в 1931 р. – 25,5; 1932 р. – 31,7; 1933 р. – 31,75; 1934 р. – 28; 1935 р. – 27,9 га. Станом на кінець 1935 р. молодий сад займав площу 155,15 гектарів.

Було запроваджено й городництво, а завдяки йому взято курс на городнє насінневодство. Поряд, в Умані, існувала спеціальна державна

12 ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 3371. Арк. 1–116.

13 Ibid. Арк. 33.

14 Ibid. Арк. 89-90.

структура – Уманська насіннева база Держсортфонду. З цієї базою господарство мало результативну співпрацю. Уже за перший рік роботи отримали такі результати: насіння огірків – 1 ц з 1 га, капусти – 1 ц, столової моркви – 3,6 ц, конюшини – 2,7 ц. Це було досить вигідно економічно для сільгоспартілі. Наприклад, в обмін за центнер конюшини господарство одержувало з іншої структури – тресту «Насінневод» – по 4 ц пшениці. Окрім цього, після конюшини краще родив хліб, бо земля одержувала забезпечення азотомісними компонентами, а конюшина збільшувала харчову базу для утримуваної худоби.

Праця цієї активної, творчої та діяльної особистості аж ніяк не була аматорством. Були «...заведені дослідні ділянки з плодівництва під керівництвом Мліївської садстанції (Мліївська дослідна станція садівництва), Київського науково-дослідного інституту садівництва та інших науково-дослідних установ»¹⁵. Отже, мова йшла про реальний науковий супровід, що його надавали ці науково-дослідні установи.

Вболіваючи за розвиток садівництва в окрузі, з 1931 р. П. Макаренко опікувався міжрайонними курсами з підготовки кадрів садоводів для колгоспів. Окрім того, його досвід щодо садівництва було визнано на республіканському рівні, що знайшло відображення в одному з тогочасних видань: «Одним з таких великих плодових розсадників є розсадник, організований у 1937 році в колгоспі ім. Сталіна на площі 48 га. Він має міжрайонне значення»¹⁶.

Станом на 20.06.1935 р. «... під його керівництвом заведено молодого саду 158 га, з власного питомника колгоспу, пасіка на 230 рамкових вуликів, вирощується 450 га насінників городніх культур, сушарка на два апарати «Басарабка» та виноробка з виробництвом до 3000 відер вина (яблучного – авт.) на рік»¹⁷.

Результати садового-городнього напрямку в діяльності хати-лабораторії виявилися достатньо переконливими. Водночас вони вимагали залучення до робіт у саду та в городні додатково працівників рілних бригад, що відволікалися від виконання планових завдань у рілництві. Це не завжди знаходило розуміння колгоспного та районного керівництва. Паралельно сільськогосподарська наука дедалі більше попадала під вплив поглядів Т. Лисенка та його послідовників. На рівні села це означало переорієнтацію діяльності на досліді з яровизації, як того почала вимагати так звана мічурінська агробіологія. П. Макаренко не рекомендували у лютому 1935 р. на II Всесоюзний з'їзд колгоспників-ударників. Почалися інсценуації щодо його минулого та скарги на його нинішню вимогливість і принциповість в оцінці роботи різних ланок у

структурі колгоспу та МТС. Зрештою, серія доносів спричинила його арешт за ст. 54, п. 10 (антирадянська пропаганда і агітація). Він був засуджений до 10 років виправно-трудоих таборів¹⁸.

Хата-лабораторія працювала до 1937 р. як колгоспна, восени 1937 р. була перетворена в агрономічну лабораторію при сортовипробувальній дільниці по зернових, зернобобових культурах і травах к-пу ім. Сталіна Маньківського району.

Висновки. Історія створення, організації та змісту роботи хати-лабораторії в сільськогосподарській артлі (колгоспі) засвідчила, що вона створена за ініціативи керівних структур. Матеріальне та кадрове забезпечення стало вирішальним чинником її результативної роботи в умовах колгоспу ім. Сталіна с. Дзензелівка Маньківського району Київської області. Особисті якості керівника хати-лабораторії П. Макаренка, обґрунтування ним необхідності наявності окремого садово-городнього напрямку в структурі хати-лабораторії, створили необхідні умови для істотних результатів виробничої діяльності садово-городньої бригади. Налагоджена робота з вирощування сіянців, належна культура щеплення, догляд за ними, поряд з роботою спеціалізованих курсів садоводів для господарств Маньківського та прилеглих районів, забезпечили сприятливі умови для розвитку садівництва в регіоні. Важливе значення для успіху цієї роботи мала налагоджена П. Макаренко співпраця з Мліївською дослідною станцією садівництва і Київським науково-дослідним інститутом садівництва, котрі виконували консультативно-рекомендаційну роботу. Співробітництво з Уманською насінневою базою Держсортфонду та трестом «Насінневод» забезпечило економічні та матеріальні результати. Активна діяльність керівника хати-лабораторії, його принциповість та вміння досягати поставлених цілей не завжди знаходили розуміння. В. Макаренко внаслідок інсценуацій і наклепів був заарештований, засуджений у позасудовому порядку. Зрештою, хата-лабораторія отримала статус агрономічної лабораторії при сортовипробувальній дільниці к-му ім. Сталіна. На нашу думку, хата-лабораторія стала певним етапом подальшого розвитку дослідництва у сільському господарстві України.

Подяка. Авторка статті висловлює вдячність академіку НААН України В. Вергунову за можливість скористатися матеріалами досліджень з питань організації агродослідної справи на селі та краєзнавцю Ю. Дуднику за надані матеріали з історії хати-лабораторії с. Дзензелівка та біографії П. Макаренка.

Фінансування. Авторка не отримувала жодної фінансової допомоги для проведення досліджень і на написання статті.

¹⁵ Ibid. Арк. 65.

¹⁶ Тарасенко М., Шик Б. Один із передових. Монографія Дзензелівського колгоспу ім. Сталіна Маньківського району Київської області. Державне видавництво колгоспної і радгоспної літератури. Київ-Харків. 1939. С. 96.

¹⁷ ДАЧО. Ф. 5625. Оп. 1. Спр. 3371. Арк. 74.

¹⁸ Ibid. Арк. 1–116.

References:

1. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti. Slidcha sprava № 4035 po zvyuvachenniu Makarenka Prokopa Vasylovycha po st. 54. p. 10. KK URSR. 27 veresnia 1937 r.; DACHO. F. 5625. Op. 1. Spr. 3371. Ark. 1–116. [in Ukrainian].
2. Homon, Yu. (1930). Rekonstruktsiia silskohospodarskoi dosvidnoi spravy na Ukraini [Reconstruction of an agricultural experimental case in Ukraine]. *Spetsialist silskoho hospodarstva Ukrainy*. Kharkiv, 5-6. [in Ukrainian].
3. Khata-laboratoriia [House-laboratory]. (1935). Orhan Narkomzemu Ukrainy. Kharkiv: Derzhsilhospyvydav, 1. [in Ukrainian].
4. Khata-laboratoriia [House-laboratory]. Orhan Narkomzemu Ukrainy. Kharkiv: Derzhsilhospyvydav, berezen 1935. № 1. [in Ukrainian].
5. Kolhospna doslidna sprava v USRR/URSР u 1934–1956 rokakh [Collective farm research case in the USSR/Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1934–1956]: zb. dok. i materialiv / NAAN, NNSHB, In-t istorii ahrar. nauky, osvity ta tekhniky, TsDAVO, TsDAHO Ukrainy. Ukl.: V.A. Verhunov, N.P. Kovalenko, V.I. Kucher ta in. Kyiv: «Nash format», 2016. [in Ukrainian].
6. Kovalenko, S. (2012). Nauchno-organizatsionnaya deyatelnost Selskohozyajstvennogo komiteta Ukrainy (1918–1927) po koordinatsii otraslevykh issledovaniy [Scientific and organizational activities of the Agricultural Committee of Ukraine (1918–1927) for the coordination of sectoral research]. *Istoriko-biologicheskie issledovaniya*. Moskva: FGBUN «Institut istorii estestvoznaniya i tekhniki im. S. I. Vavilova», 3, 4. [in Russian].
7. Pro orhanizatsiiu ta robotu khat-laboratorii [About the organization and work of home laboratories]. Postanova Narodnoho komisariatu zemelnykh sprav USRR vid 16 kvitnia 1934 h. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 20. Spr. 6493. Ark. 1-3. [in Ukrainian].
8. Shebetiuk, N. (2016). Orhanizatsiia silskohospodarskoi doslidnoi spravy naprykintsi 20-kh– pochatku 30-kh rr. KhKh st. v Ukraini: poshuk form i metodiv. Naukovi i tekhnichni dosiahnennia mynuloho [Organization of agricultural research in the late 1920s and early 1930s of the 20th century. in Ukraine: search for forms and methods. Scientific and technical achievements of the past]. *Pytannia istorii nauky i tekhniky*, 4, 10–16. [in Ukrainian].
9. Tarasenko, M. & Shyk B. (1939). Odyn iz peredovykh [One of the leading ones]. Monohrafiia Dzenhelivskoho kolhospu im. Stalina Mankivskoho raionu Kyivskoi oblasti. Derzhavne vydavnytstvo kolhospnoi i radhospnoi literatury. Kyiv-Kharkiv. [in Ukrainian].
10. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 20. Spr. 6493. Ark. 1–3. [in Ukrainian].
11. TsDAHO Ukrainy. F. 1061. Op. 1. Spr. 32. Ark. 20. [in Ukrainian].
12. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy). F. 1. Op. 14. Spr. 436. Ark. 16. [in Ukrainian].
13. Verhunov, V. (2007). Kolhospna doslidna sprava : z istorii vynyknennia [Collective farm research case: on the history of its origin]. *Istoriia ukrainskoi nauky na mezhi tysyacholit*, 32, 21–33. [in Ukrainian].
14. Verhunov, V. (2012). *Silskohospodarska doslidna sprava v Ukraini vid zarodzhennia do akademichnoho isnuvannia: orhanizatsiynyi aspekt* [Agricultural research in Ukraine from birth to academic existence: organizational aspect]. NNSHB NAAN. Kyiv: Ahrarna nauka. [in Ukrainian].
15. Verhunov, V. (2018). *Istoriia silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini* [History of agricultural research in Ukraine]. U trokh chastynakh. NAAN, Nats. nauk. s.-h. b-ka. Kyiv: Ahrarna nauka. Ch. II: Naukovo-orhanizatsiyni zasady funktsionuvannia silskohospodarskoi doslidnoi spravy na terenakh Ukrainy (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKHI st.). [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 21.02.2022

Схвалено до друку / Accepted: 28.04.2022